

גבריאלה ספקטור-מרזל. **צברים לא מזדקנים: סיפורי חיים של קצינים בכירים**
מדור תש"ח. ירושלים: מאגנס. 2008. 388 עמודים.

עדנה לומסקי-פדר*

הספר צברים לא מזדקנים מבוסס על סיפורי חיים של 23 קצינים בכירים בני דור תש"ח שסופרו לחוקרת כשהקצינים היו באמצע שנות השבעים לחייהם. קבוצה דורית זו זכתה לתשומת לב מחקרית לא מבוטלת, אך העבודה הזאת מתאפיינת בגישה פסיכותרבותית חדשה. הספר מצטרף לקורפוס מחקרי נרחב העוסק בגבריות ישראלית, ותרומתו בכך שהוא מציע ניתוח דינמי של התופעה לאורך מהלך החיים. ולבסוף, הספר מציג דוגמה מאלפת לניתוח נרטיבי של סיפורי חיים.

השאלה המרכזית המעסיקה את החוקרת בניתוח הנרטיבים היא כיצד המרואיינים המזוהים חברתית כצברים האולטימטיביים מעצבים את זהותם בוקנה, העומדת בניגוד מוחלט לאידיאל שהם מגלמים. נקודת המוצא בניתוח היא שהסיפור אינו רק טקסט תרבותי המלמד על מאפייני הזהות של יחידה דורית אלא הוא בראש ובראשונה פרפורמנס של זהות. הסיפור הוא אמצעי תרבותי, ואפילו טיפולי, להתמודדות עם מציאות חיים ולהתמקמות בתוכה.

ניתוח רב שכבתי של הראיונות מלמד שהמרואיינים הודפים את הזקנה בכל תוקף מסיפורם ומגדירים עצמם זקנים צעירים. הם עושים זאת באמצעות מידור שיטתי בין זקנה כזהות ובין הזדקנות כתהליך ביולוגי. הפרדה זו בין הגיל הביולוגי לגיל החברתי מתוך שימור של אתוס הנעורים היא, לטענת המחברת, אסטרטגיה זהותית שנועדה לענות על שלושה צורכי זהות: עקיבות עצמית, הערכה עצמית ונצחיות עצמית. במהלך הספר מציגה המחברת באופן עשיר, מרתק ורב פנים טענה זו כשהיא משלבת בניתוח בין ספרות פסיכולוגית לספרות סוציולוגית-אנתרופולוגית.

הספר בנוי משני שערים. השער הראשון פורש בפנינו את הזהויות המרכזיות שבונות את תעודת הזהות הנרטיבית של הקבוצה: צבריות, צבאיות, גבריות וקולקטיביזם. זהויות אלו כרוכות זו בזו, וכולן יונקות מהנעורים כמטה-תמה מרכזית, ואף מזינות אותה.

הסיפורים מעלים תמונה כמעט פלקטית של אתוס הצבר, אגב השטחה והעלמה של המרכיבים המאיימים עליו, כמו גוף זקן וחולה. הגם שהמרואיינים נבדלים זה מזה בנקודת המוצא (למשל, חלקם נולדו כאן ואחרים לא), מתקיימים תהליכי האחדה המביאים בסיכומו של דבר לסיפור דומה למדי. המחברת מרחיבה ומפרטת את המרכיבים הבונים כל אחת מהזהויות הללו וממקמת אותן בהקשר התרבותי-היסטורי שבו צמחו. היא מראה כיצד המרואיינים דבקים לאורך כל חייהם בתסריט המפתח הצברי ומעצבים את דמותם בסיפור העלילה באופן שיתיישב עם דיוקן הצבר המיתולוגי.

השער השני הוא אנליטי יותר ומרתק ביותר לטעמי. כאן פורשת המחברת פרקטיקות נרטיביות מגוונות שבאמצעותן משמרים המספרים את זהותם הצעירה אל מול תהפוכות

* בית ספר לחינוך, האוניברסיטה העברית בירושלים

הזמן האישי והלאומי. כך לדוגמה מראה המחברת כיצד הם מתארים מודל גברי שכמעט אינו משתנה במהלך הזמן; הם משתיקים את זמן ההווה הזקן ועוסקים בעיקר בפרק חייהם הצבאי, כשזה האזרחי משוטח ומצומצם, אף שלרובם הייתה קריירה אזרחית מרשימה. הם מסרבים להיפרד מהדימוי העצמי שלהם כצבאים-גברים-לוחמים למען המדינה, זהות מיתית העומדת מעבר לזמן ולמקום. כדי לחזק דימוי זה הם נוקטים פרקטיקה נרטיבית נוספת, והיא מיזוג בין האני האישי ללאומי. הספרה הציבורית מבליעה את הספרה הפרטית, והנשים והילדים מודרים כמעט לגמרי מהסיפור הייצוגי. אך בצד המיזוג עם הלאום, הם שומרים על ייחודם כפרטים מתוך חזוק הדימוי האליטיסטי שלהם. הם מתארים אינדיבידואליזם מסוג שאפשר לכנותו "אינדיבידואליזם מגויס", כלומר גיוס היחיד הייחודי ישירות לשירות הלאום.

ניתוח הפרטיקות הנרטיביות מלמד, לטענת המחברת, שהסיפור המוצהר והציבורי מבטא זהות הרואית וצעירה, ואילו הוויית הַזְקְנָה היומיומית נעדרת. במילים אחרות, מתקיימת א-אינטגרציה של חוויית הַזְקְנָה אל תוך תעודת הזהות הנרטיבית. המרואיינים אוהזים בשני נרטיבים כמעט מהופכים באופיים, נרטיב של קדמת הבמה ושל אחורי הבמה, במושגים של גופמן. לדברי המחברת, תעודת הזהות הנרטיבית, המציגה אותם כצבאים-גיבורים-צעירים, היא התיקון למציאות של הַזְקְנָה היומיומית; הסיפור הוא האמצעי להדוף את הַזְקְנָה ולהתמודד עמה.

החוקרת מתווכחת עם מודלים טיפוליים והתפתחותיים פסיכולוגיים ומציעה שיש מקרים שכיבוש הרגש והגוף והכחשת הספרה הפרטית אינם תובעים מחיר אלא יעילים דווקא. היא מתווכחת גם עם גישות סוציולוגיות המבקשות לשים במרכז את הסוכנות ואת המבט הרפלקסיבי והביקורתי כמרכיבי זהות, וטוענת שבמקרה של נחקריה הזדהות טוטלית כמעט עם הקולקטיב הלאומי מבטיחה לא רק שמירה על הסטטוס ההגמוני אלא גם על תחושה של משמעות אישית.

ברור שלא כל יחידה דורית יכולה לשמר דימוי כזה של זקנים צעירים. לכך נדרשת, כפי שמראה המחברת, תמיכה תרבותית. לא רק המרואיינים זקוקים לנעוריהם, אלא גם החברה הישראלית רוצה אותם כצעירים נצחיים; זקוקה לאלמוות הסמלי שהם מייצגים. נעורים הרואיים הם אפוא סכמה פרשנית המקשרת בין זיכרון לאומי, דורי ואישי; הנעורים מובנים כמאפיין דורי. בהתאם לכך, דורות אחרים יספרו סיפורים אחרים. למשל, סיפורם של דור מלחמת יום כיפור – דור הבנים – שונה במובהק, והיחסים בין האישי ללאומי בסיפוריהם אמביוולנטיים הרבה יותר, רב קוליים ומסוכסכים.

המוקד של המחברת בניתוח, מתוקף היותה חוקרת ומטפלת, הוא היחיד. אני אבקש לחתום סקירה זו בכמה הרהורים הממוקדים בתרבות. ביתר פירוט, דרך ייצוגי הגוף בסיפורים ארצה לדון במאפייני המיליטריזם הישראלי. הנקודה שמשכה את תשומת לבי בדברי הנחקרים היא לא רק תפיסתם העצמית היום כזקנים צעירים, אלא היותם בעבר צעירים זקנים. המשותף לשני הדימויים האלה הוא השליטה על הגוף, ניצחון הרוח והנפש על החומר. ואכן, המחברת מראה בהרחבה ששליטה על הגוף תוך כדי הזרה שלו היא תמה מרכזית בסיפורים. בצעירותם הם מבקשים לשלוט ביצריות דרך הכחשת הגוף, ואילו בזקנה הם שולטים כך בגוף החלש והפגיע.

כיצד נסביר את התביעה החזקה כל כך לשלוט בגוף תוך כדי הזרה שלו? אפשר לראות זאת כהמשך המורשת היהודית של הגבר היהודי השולט בגופו, ובמידה רבה מתנכר לו. יחס

זה לגוף מתורגם כאן להקשר הלאומי-מהפכני, המעמיד את התביעה להקריב את הגוף למען עתיד הלאום. "הגוף הנבחר" (Wiess, 2002) (Chosen body) הוא הגוף הנכון להתמסר טוטלית לגוף הקולקטיבי ולהתמזג אִתּו. הציונות בנתה את הגוף של היהודי החדש, ובו בזמן תבעה להקריב אותו למען הלאום. נכונות כזו גוררת במידה רבה הכנעה של הגוף ושל צרכיו, ואולי היא אפשרית רק בתנאי שיוכנע. השתקה של הגוף כרוכה בנכונות להקריבו למען הקולקטיב; הכחשה שלו מאפשרת את ההיענות לצו המוסרי של האומה. ואכן, בסיפורים של דור זה, כפי שאנו לומדים מהספר, אנו שומעים את המכלול המשלב לאומיות, הקרבה, שליטה על הגוף עד כדי הכחשה שלו, ואתוס מוסרי חזק.

קשרי גומלין אלה משתנים היום בחברה הישראלית בעקבות המאפיינים של העידן הפוסט-לאומי שלהם היא חשופה. בעידן זה הגוף והרגש מקבלים מקום מרכזי בתרבות, בד בבד עם נסיגה מהלאומיות והעמדת אתוס הסבל וזכויות האדם אל מול אתוס ההקרבה. אך האם כך קורה גם בהקשר הישראלי? נדמה שגם בחברה הישראלית הגוף והרגש מקבלים תשומת לב רבה, ואתוס ההקרבה מאבד מכוחו, אך הלאומיות אינה נחלשת, ואולי אף להפך: הכרסום באתוס הקולקטיביסטי אינו חותר תחת הלאומיות, אלא משנה את פניה.

יגיל לוי (2007) מתאר שינוי זה במושג "פער לגיטימציות", הממוקד סביב פעולת הצבא. מצד אחד, יש תמיכה חברתית רחבה יותר בהפעלת כוח צבאי נגד אויבי המדינה. מצד שני, הולכת ופוחתת הנכונות לקבל את המחיר האישי והחברתי של הפעלת כוח צבאי, קרי מחיר הנפגעים (חיילים בעיקר). במילים אחרות, יש פחות הקרבה ויותר גוף. התוצאה, כפי שראינו במלחמת עזה האחרונה, היא שההגנה על גופו של החייל הישראלי עומדת במרכז, מנחה את פעולת הצבא, וממילא משנה את הקווים האדומים המוסריים; כעת נדמה שכדי לשמור על גופו של החייל הישראלי מתירים פעולות כלפי אזרחים המזוהים עם האויב, שבעבר נתפסו כלא לגיטימיות. אין לחשוד שאני קוראת להחזיר את כיבוש הגוף למען אתוס ההקרבה, אבל אני אכן מהרהרת בקול על משמעותה של לאומיות המעמידה כדוקטרינה מרכזית "אפס נפגעים לחיילינו".

מקורות

- לוי, י' (2007). מצבא העם לצבא פריפריות. ירושלים: כרמל.
 Weiss, M. (2002). *The chosen body: The politics of the body in Israeli society*. Stanford, CA: Stanford University Press.